

KOLONI AđI'NDA (M.Ö. 2000-1750) ANADOLU'DA BULUNAN ASURLU GÖREVLİLER

Yrd. Doç. Dr. H. Ali SAHİN
Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak.
Tarih Bölümü Öğretim. Üyesi

Özet

Anadolu -Mezopotamya arasında uluslararası ticaretin geliştiği Asur Ticaret Kolonileri Devrinde, Anadolu'da Eski Asur Devletini temsilen bulunan bazı görevlilerin varlığını Kültepe metinlerinden öğrenmiş bulunuyoruz. Bu kolonilerin merkezi durumunda olan Kaniş karumunda bulunan en üst düzey görevli ile buna bağlı olarak diğer kolonilerdeki memurların yetki ve görevleri incelenerek bu yazımızda ele alınmıştır. Asur kolonilerinde görevli şahısların farklı unvanlarla anılması söz konusu yerdeki ticaret merkezinin büyüklüğünü ve önemini göstermektedir. Böylece tüm görevliler incelenmek suretiyle farklı şehirlerdeki koloni toplumunun durumunu da öğrenmiş olmaktadır.

1- Giriş

Asurlu tüccarların Anadolu'ya gelerek Anadolu'nun belli başlı şehirlerinde birer ticaret kolonisi kurmalarıyla birlikte, söz konusu tüccarlar Anadolu'ya çivi yazısını getirmişler ve böylece Anadolu tarihi devirlere girmiş olmaktadır. Bu çivi yazılı belgeler Kayserinin 20 km. kuzey-doğusunda bulunan eski Kaniş şehri harabelerinde ve şehrin etegindeki Karum alanında ortaya çıkmıştır. Çivi yazılı Asurca metinler bu tüccarların arşivlerinden oluşmaktadır. Söz konusu belgelerden Anadolu'nun ilk tarihi devri aydınlandığı gibi, Eski Asur Devletinin siyasi tarihi yanında ekonomik ve sosyal hayatı hakkında da bilgi bulabilmekteyiz.

Asurlu tüccarların Anadolu şehirlerinde kurmuş oldukları kolonilerin nasıl işledikleri, Koloni toplumunun yapısı, tüccarlar arasındaki ilişkiler ve yerlilerle kolonistler arasındaki ilişkilerin ne şekilde sürdüğü, anlaşmazlıkların çözümünde yetkili otoritelerin kimler olduğu incelenmiştir. Asur Devletinin Anadolu'da bulunan memurları kimlerdir, bunların yetki alanları nelerdir, yerli beylerle Asurlu tüccarlar arasındaki ilişkileri düzenleyen kurumların ve kişilerin varlığı gibi konuların araştırılması bu çalışmamızın esasını teşkil etmektedir. Bu bağlamda, Asur şehir meclisi ya da Asur kralınca hangi

görevlilerin Anadolu'ya gönderildiği, ne tür yetkilerle donandıkları, Anadolu'da bulunan tüccarlar üzerindeki otoriteleri nelerdir. Şimdi sırasıyla Asur Sehir Meclisi ve ya Asur kralının Anadolu'da bulunan görevlilerini gözden geçirelim.

2- Asur Sehrinin Elçileri (*šipru ša alim.ki*)

Eski Anadolu ve Mezopotamya'da elçilik kurumunun varlığına kanıt olan belgeler bulunmuş olup, Anadolu'nun ilk tarihine isik tutan bir belgede DUMU *šiprum* adıyla anılan bir elçinin varlığı anlaşılmaktadır¹. *Kaniš* krali *Mama* kralına elçisini göndermiş ve *Mama* krali da ondan elçilerin devamlı gelip gitmesini istemektedir. Eski Mezopotamya'da ise; buna en güzel örnek, *Mari* Krali *Zimrilimin Babil*'deki elçisi *Ibal-pi-el'in* kralına gönderdiği rapordur. Bu raporda şöyle yazıyor²: *Hammurabi tessebbüs ettiği her isi daima bana söyler, ve ben onun bulunduğu yere yanına girebilmekteyim. O tasarladığı her şeyi bana bildirir ve kendisinin bana söylediği önemli şeyleri ben derhal beyime haber vermekteyim.*

Šiprum Akadça *šaparu* göndermek fiilinden yapılmış bir isim olup, "elçi, haberci" gibi anlamları vardır. Eski Asur Devrinde bu terimin hangi anlamlarda kullanıldığını Kültepe metinlerinde geçtiği şekliyle ele almaya çalışacağız. Belgelerimizde *šiprum*; haberci, ulak anlamına kullanıldığı gibi, Asur sehrinin elçileri ve *Kaniš* Kolonisinin elçileri için de aynı kelime kullanılmaktadır. Aynı şekilde, Anadolu'daki kralların elçileri içinde *šiprum* terimi geçmektedir.

Belgelerimizde geçen *šipru ša alim.ki* (Asur sehrinin elçisi) terimiyle, Asur Sehir Meclisinin emir ve direktiflerini Anadolu'ya getiren kişiler oldukları anlaşılabılır. Bu elçilerin Anadolu'daki beylerle diplomatik ilişkileri sağlayan kişiler oldukları söylenmektedir³. Anlaşıldığı üzere, Asur Sehir Meclisi *Kaniš* sehrinde görev yapmak üzere elçi tayin ediyordu. Bu elçiler Anadolu'da, Asur Devletini temsil ediyor ve Asur Devleti adına Anadolu'daki diğer krallıklarla olan ilişkileri sürdürüyor ve Asur Devletinin Anadolu'daki en yüksek görevlisi oluyordu. Elçilerin bu özelliklerini gösteren belgeler bulunmaktadır. Diplomatik yazışmalarda *Kaniš karumuyla* birlikte sehrin elçisine de seslenilmektedir. Benzer şekilde, *Kaniš karumundan* diğer *karum ve wabartumlara* Asur Sehir Meclisinin elçisi birlikte yazmaktadır. Dolayısıyla *Kaniš* sehrinde Asur Devletine bağlı bir *karum* yanında bir de Asur Sehrinin elçisi bulunuyordu ve iki ayrı otorite vardı diyebiliriz. Buna örnek teşkil eden belgelerden birinde⁴ Sehrin elçisi ve *Karum Kaniš* bütün *karumlara* seslenerek, *Aššur-GAL ve Ikuppia bizim elçilerimizdir, 2*

muqarribumu ona verdik, karum'dan karuma teslim etsinler demektedirler. *Wahšušana karumundan* yazılan bir mektupta ise⁵, Sehrin (Asurun) elçisine ve *Kaniš karumuna* seslenilmektedir. *Wašhania* kralinin tahta çıktığını ve *Kaniš karumunun* elçilerinden yemin almak istediğini belirterek, Anadolu'daki en yüksek otoritenin *Kaniš*'teki Asur elçisi ve *Kaniš karumu* olduğunu vurgulamaktadır. Benzer bir belgede⁶ ise; *Šamuha wabartumu, Kaniš karumuna ve Asurun* elçilerine yazmaktadır. Sarayın yünüyle ilgili olarak tutulduklarını ve 16 talent 30 *mana* kalay ve 3 merkebi teslim aldıklarını bildirmektedirler. Böylece, Anadolu saraylarıyla tüccarlar arasındaki ilişkileri merkez *karum* teşkilatı yanında Asurun elçisi sağlamaktadır diyebiliriz. Yine aynı doğrultuda yazılan bir mektupta⁷, *Zalpa wabartumu Asurun elçilerine ve Kaniš karumuna* sesleniyor. Belgenin Asur'dan *harran suqinum* denilen yoldan geldiği ve elçilerin belgeyi *Kaniše* tasdikleri belirtiliyor.

Asur sehrinin elçisinin aynı zamanda Anadolu'da vuku bulan bazı davalara müdahale ettiği de anlaşılmaktadır. Buna örnek teşkil eden bir belgede⁸, şöyle deniliyor; *babamiz para cezası verdiği zaman sehrin elçisi gelerek o kasayı açtı lulum (cevheri) ve kumsları onun eline verdi, depoda bulunuyor. Bu konuda karum için yazdırdılar ve babamın şirketinin avukatı olan Šu-Anim Asur'a tasiyacaktır.*

3- Kaniš Karumunun Elçileri (šipru ša Karim Kaniš)

Kaniš karumunun diğer *karum* ve *wabartumlarla* olan yazışmalarında *karumun* elçilerinden söz edilmektedir. Buna örnek teşkil eden bir belgede⁹, *Wahšušana karumunun Kaniš karumuna* yazdığı mektup, *Kaniš karumuna söyle, sizin elçiniz ve Wahšušana karumu söyle söylesin*, diye başlamaktadır. Buradan hareketle, *karumlarda Kaniš karumuna* bağlı bir görevli mi bulunuyordu sorusu akla gelmektedir. *Kaniš karumunun* diğer *karum* ve *wabartumlara* yazdığı bir belgede¹⁰ *Karum Kaniš Tuhpia'ya kadar olan bütün karum ve wabartumlara söyle diyor, Elçilerimizden Kulia görev için görevlendirilmiştir. 2 adet muqarribumu ona veriniz ki, karuma haberi teslim etsin* denilmektedir. *Kaniš karumunun* özel elçisinin Anadolu'daki *karumlara* direktiflerini bu şekilde bildirdiği anlaşılmaktadır. *Kaniš karumunun* elçilerinin *Hurama*'da tüccarları yakaladıklarını bildiren bir mektup bulunmaktadır¹¹. Mektupta, *Puzur-Ištar* isimli Asurlu *Inaa* isimli tüccara, *Kaniš karumunun elçileri Hurama'da bizi tuttular, gel ve Kaniš karumunun elçileri üzerine Timelkia'ya gidelim* demektedir.

Koloni Çağında Anadolu krallıklarında elçilik kurumunun tam olarak tesekkül etmeyip, elçilerin kralların haberlerini ve hediyelerini götürüp geri döndüklerini *Mama* krali *Anum-Hirbinin Kaniş krali Waršama*'ya yazdığı mektuptan anlıyoruz. Bunun dışında yerli beylerin elçilerinin varlığını gösteren belgelerde bulunmaktadır. *Amkuwa* krallığıyla Asurlu tüccarlar arasındaki bir kumas davasında¹²; *Amkuwa* kralinin elçisi davayı çözüme kavuşturmak üzere gelmiştir. *Ikupia* isimli Asurlu da her halde Asurluları temsil ediyordu ki, onun huzurunda davalı/ davacı ve şahitler bulunuyordu.

Kültepe metinleri arasında yer alan ve masraf listesi diye adlandırılan belgelerde, bazen *šiprumlara* ödenen paralardan bahsedilmektedir. Bu listelerden birinde *Kuššara* ve *Timelkia* şehirlerinde *šiprumlara* ödenen küçük miktarda para söz konusudur¹³. Bir başka Kültepe metninde¹⁴ *Šalahšuwali* elçi için ödenen gümüşten bahsedilir. Bu belgede ayrıca *muqarribum* denilen ulak içinde para ödenmiştir. Bir belgede¹⁵ *Kaniş* şehrinin elçisine 15 *šeqel* kalay, *Tegaramma* şehrinin elçisine ise 7 *šeqel* kalay ödenmekte, bir diğer belgede¹⁶ ise; 1 1/3 *mana* 2 *šeqel* gümüş *Kaniş elçisi Aruru* ile deniliyor. Bir başka belgede *Nanaššali* elçi ifadeleri yer almaktadır¹⁷. Masraf listeleri olarak geçen belgelerden olayların mahiyetini anlamak oldukça zordur. Şehirlerin elçilerinden bahsedilmekte, fakat o şehirde bulunan elçinin gerçekte Asur'dan atanmış bir elçi mi? yoksa bir haberci mi? olduğunu anlamak dahi zor görülmektedir. Yukarıda bahsi geçen belgede, Asurlunun *Kaniş karumunun* elçileri üzerine *Timelkia*'ya gidelim sözlerinden anlaşılabileceği üzere, *Timelkia* şehrinde *Kaniş karumunun* elçileri bulunuyordu diyebiliriz. Bazı belgelerde ise, elçi sözü bir sıfat olup, elçimiz *šaql datim Kulia* denilerek burada geçen şahsin asıl unvanı verilmektedir. Dolayısıyla Kültepe metinlerinde *šiprumların* bazen elçi olarak görülmesi yanında bazen ulak ve haberci içinde bu terimin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Buna örnek olan bir belgede, 2 haberciyi *Ulama* yoluyla 2 haberciyi de *Šalatiwar* yoluyla *Purušhattuma* gönderdik deniliyor¹⁸.

4-Šaql-datim

Asurca "datum ödeyen" anlamına gelmektedir. Bu şahısların daha çok kervanlarda görev aldıkları ve şehirlerde vergileri ödedikleri kabul edilirdi¹⁹. Ancak, *šaql-datim*'in *Kaniş karumunun* elçisi olarak görev aldığı ve *šadduatum* vergisini topladığı yeni yayınlanan belgelerden anlaşılmaktadır. Bu belgelerde, *Kaniş karumu Kuburnat, Hanaknak ve Tišmurna wabartumlarına* seslenerek *amutum* madenin ticaretinden 1/10 oranında *šadduatum* vergisini *šaql datim Kulia*'ya teslim ediniz demektedir²⁰. *Kaniş karumunun* Asur şehrinde gelen direktifler doğrultusunda hareket ettiği ve

tüccarların elinde bulunan *amutum* madenini 1/10'una el koyduğu anlaşılmaktadır. *Kaniš karumunun* Asur Devleti adına Anadolu'da kurulan bir kurum olduğunu ele alarak bu görevlilerin Asur'dan gelmiş olmaları ve Asur Şehir Devleti adına hizmet gördüklerini belirtmemiz gerekir. *Kaniš karumu* bu kararını bütün *karum* ve *wabartumlara* yazarak bildirmekte ve elçisi *Kuliaya amutum* madeninin 1/10 ile 1 *mana* için 3 *şeql* tutan *šadduatum* vergisinin de teslim edilmesini istemektedir²¹. Böylece, elçimiz dediği *Kulia Kaniš karumunun* verdiği hükümleri uygulayan ve bu tahsilati gerçekleştiren kimse olarak görülür. *Kaniš karumunun* bu defa *datum* vergisinin alınmasıyla ilgili bir talimatnamesinde²², yine *šaql-datim Kulia'nin datum* vergisini alarak *Kaniše* gelmesini istemektedir.

šaql-datim adı verilen görevlilerin isimlerini de Kültepe metinlerinden öğrenmekteyiz. Bir belgede, *Nakkilit* isimli şahsin *šaql-datim* unvanına sahip olduğu görülür²³. Bir başka belgede ise; *Kurara* isimli şahis kendini *šaql-datim* olarak anmaktadır²⁴.

šaql-datim unvanına sahip kimselerin mahkemede görev aldıkları bazı belgelerden anlaşılmaktadır. Bir mahkeme zabtında, şu ifadeler geçmektedir²⁵. “*Bu davada šaql-datim karum Wašhania bizimle ilgili büyük küçük kararını verdi. Tanrı kapısında tanrı Aššur'un kilici önünde sahitliğimizi verdik*”. Benzer bir belgede yine, şu ifadeler yer alır²⁶: “*šaql-datim aliku ša harran alim-ki ve Mama'nin wabartumu kararını verecektir*. Bu ifadelerden mahkemelerde *šaql-datim'in* görev aldığı ve ancak onun hazır bulunması halinde hüküm verilebildiği görülmektedir. Bir başka belgede yine dava konu edilmekte ve burada DUB.SAR *šaql-datim alikuša harran alim-ki ve Tuhpia'nin ušbatumu* birlikte bir davayı sonuçlandırmaktadırlar²⁷. Bu belgelerden anlaşıldığına göre söz konusu şahıslar Asur Devletinin adli kurumlarında görevlidirler. *Wahšušana karumunun Šalatiwar'a* yazdığı bir mektupta²⁸, *šaql-datim ve Šalatiwar'in biritumuna* seslenmektedir ki, buradan anlaşıldığına göre, *Šalatiwar* sehrindeki en büyük otorite bunlar olmalıdır.

Belgelerimizden anlaşıldığına göre, *šaql-datim Kaniš karumunun* kararlarını gerçekleştiren bir görevlidir. Onun Asur Şehir Devletine bağlı olan *Kaniš karumuna* tabi olarak görev yaptığı anlaşılar. *šaql-datim'in karum ve wabartum* mahkemelerinde görev aldığı ve hükmün verilebilmesi için onun hazır bulunması gerektiği yönündeki ifadelerden de hareketle bu görevlinin bir tür savcı olacağını ve hem mahkemede devleti temsil eden bir görevli hem de devletin verdiği kararları gerçekleştiren infaz savcısı gibi görev yaptığını düşünürüz.

5- *Aliku Ša Harran Alim.ki* (Asur Şehir Meclisinin Temsilcisi)

alikum terimi *alaku* gitmek fiilinden yapılan bir isimdir. Larsen, bu terimi “seyyah” anlamında almıştır. Belgelerimizde *aliku* sözcüğüne sıkça rastlanılmaktadır. Genellikle Anadolu Asur arasında mal ve para taşıyan bir ulak olarak görülüyor. Kültepe metinleri arasında bulunan mektuplardan anlaşıldığına göre, *aliku* denilen görevliler kendilerine teslim edilen para, kumaslar, kalay ve her halde özel mektupları da taşıyordu²⁹.

Kültepe metinlerinde, *aliku ša harran alim.ki* adıyla geçen bir görevli daha vardır ki, bunun aynı zamanda bir otorite olduğu ve bazı şehirlerde *wabartum* dairesiyle birlikte davaları sonuçlandırdığı, olaylara müdahale ettiğini görmekteyiz. *Mama, Amkuwa* gibi şehirlerde *wabartum* dairesi yanında *şaqil-datimle* birlikte hüküm verdiklerini öğreniyoruz. *Mama Karumu ve Wabartumunun* sonuçlandırdığı davaları biliyoruz. Ayrıca bu şekilde 3 ayrı otorite tarafından çözüme kavuşan davaların da olduğu böylece görülmektedir³⁰. *Amkuwa wabartumunda* bulunan *aliku* isimli görevlinin hüküm verdiği bir belgeden anlaşılmaktadır³¹. Baska bir belgede ise yine, *Amkuwa*'nin *alikumundan* bahsedilir³². *Šuppilulia karumu* da *aliku ša harran alim.ki* ile birlikte bir davada hüküm vermişlerdir³³. *Šamuha* şehri *wabartumunun* hükmünü içeren bir belgede *ali-ahi* ve *wabartum* dairesinin birlikte karar verdikleri yazılıdır³⁴. Burada geçen *Ali-ahi*'nin bir görevli olacağı kesindir. Buna benzer bir başka belge, *Kaniš karumunun Tegaramma karumuna* yazdığı mektuptur. Belgede, *Kaniš karumu, şaqil-datim* unvanlı *Kulia*'ya *Tegaramma karumuna ve Tegarammanin wašbutimi Kukulanumun* oğlu *Idi-Aššura* seslenmektedir. Bu arada *ali* kelimesi geçmektedir. Burada geçen *ali*'den maksat yine *alikum* unvanlı bir görevli olmalıdır. Zira yukarıdan beri saydığımız pek çok şehirde *aliku* unvanıyla geçen şahısların resmi bir görevli oldukları, *karum* ya da *wabartum* kurumlarıyla birlikte hüküm verdikleri görülmektedir. Burada geçen *ušbutim* ya da *wašbuni* terimlerini ise, ileride etraflıca açıklayacağız.

Asurlu tüccarlar arasındaki bir dava nedeniyle düzenlenmiş olan bir mahkeme zabtında, DUB.SAR *şaqil-datim, aliku ša harran alim.ki ve ušbutim ša Tuhpia* adıyla anılan bir görevlinin birlikte yaptıkları mahkemeyi öğrenmekteyiz³⁵. Buna göre, yukarıda geçen şahısların tümü bu olayda rol almışlardır. Belgede şu ifadeler yer almaktadır: DUB.SAR *şaqil-datim aliku ša harran-alim.ki ù ušbutim ša Tuhpia; Bur-Ištarin oğlu Šamaa Aššur-malikin oğlu Laqep için kefalet verdi. DUB.SAR (katip) dedi ki, teslim ettiğim adam Idi-abum Kaniš yolunda bize geldiği zaman, Šamaa şaqil-datime, aliku ve ušbutime dönecek, (Bas vuracak), Kaniš karumunun bize yazdığı Asur'un*

belgesinin kopyasına göre, Kaniše gidecek, eger Idi-abum Kaniše gittiginde Šamaa dönmezse (yani mahkemeye bas vurmaz ise) 53 mana gümüsü Asur sehrinin kestigi para cezası olarak onlara verecek ve Asur'a ödeyecekler. Eger Laqepum dönmezse Idi-abum kervana (postaya) gidip ödeyecek.. Sahitler...

Yukarıda tercümesini yapmaya çalıştığımız belgeden anlaşıldığı üzere, *šaql-datim*, *aliku* ve *ušbutim* bir mahkeme heyeti olmalıdır. *šaql-datim*in Asur Devletinin aldığı kararları uygulayan bir savcı olacağını belirttik. Diğer iki görevlinin de yine birer otorite olmaları gerekir. Yukarıdaki belgelere de bakarak, bazı şehirlerde bunların mahkeme yaptıkları ve hüküm verdikleri görülmektedir. *Sayet*, *šaql-datim*in savcı olduğunu kabul edersek, *ušbutim* ise, *karum*lardaki büyük adamlar olmalıdırlar. Mahkemelerde rol alan adamlardan biri olan, *alikumun* Asur şehir meclisi tarafından atanmış olan ticari atese olabileceğini düşünüyoruz. *alikumun* kervanlara el koyduğunu gösteren bir belgede³⁶, *Ili-bani* isimli tüccarın *Inaa*'ya yazdığı mektupta, *burada Alahumun kervanı bulunuyor, karum mahkemesinde alikum 5 gündür (kervanı) bekletiyor, haberciyi serbest bıraktılar* demektedir. Yine benzer bir belgede³⁷, *Wašhania*'da *aliku* bize yer verdi/ rica etti (*imhurniatima*) ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, *aliku* unvanlı görevlinin *Karum* mahkemesinde görev aldığı ve belki de, Asur Devleti adına Asurluların kervanlarına el koyduğu, onları mahkemeye çağırdığı görülmektedir. Böylece, Asur Devletini temsilen *šaql-datim*, *karumu* temsilen *ušbutim* ve her halde Asur Meclisini temsilen de *alikumun* görev aldığını söyleyebiliriz.

6- Ušbutim /Wašbuni

Wašabum fiili belgelerimizde “toplantı düzenlemek, bir görüşme yapmak” özel anlamıyla geçmektedir. Bu olay tartışma isteğiyle tarafların oturmak suretiyle bir toplantı yapıp konuyu müzakere etmeleri olayıdır. Bu uygulama müzakerelerin direkt bir parçası olmayan şahıslar için yapıliyordu. Yeni Babil'deki *ina ašabia ša* S.A. “Şahsin hazır bulunusunda” legal uygulamalarında ve şahit olarak istihak edemediğinden bilhassa kadınlar için bu uygulama yaygındı. Bir Kültepe metninde benzer tarzda bir kişi karışının yerine onun ifadesiyle oturmaktadır³⁸.

Kültepe metinlerinde sıkça geçen *wašab* ve *izazu* terimleri oturanlar ve ayakta duranlar şeklinde yorumlanmaktadır. Mahkemede hakimler ve şahitler oturuyorlardı³⁹. Eski Babil Devrine ait vesikalarda özellikle *Šamaš-hazir*'in mektuplarında bu konuda bilgi bulunmaktadır. *Hammurabi*'nin mektubunda, *Sippar sehrinde oturanlar (ušbu)* ve *sizler ayakta duranlar* diye geçmektedir. Burada geçen oturanlardan kasıt hakimler olmalıdır. Belgelerde geçen

büyük/küçük kararını verdi ifadelerinde geçen büyük adamların oturanlar olduğu kabul edilir⁴⁰.

Bir Kültepe metninde, *Kaniš karumunun Tegaramma karumuna* yazdığı mektupta, , *šaql-datime aliku* yanında *Kukulanumun* oğlu *Idi-Aššur'a* da *wašbuni* sıfatıyla seslenmektedir⁴¹. Diğer bir belgeden anlaşıldığına göre, Katip, *šaql-datim, aliku ša harran alim.ki ve ušbutim ša Tuhpia*, yani *Tuhpianin ušbutimi* bir davayı birlikte sonuçlandırmaktadırlar. Belge içinde Asurlu şahsin, *šaql-datime, aliku ve ušbutime* bas vuracak ifadelerinden *ušbutim* kelimesinin sadece orada bir yerin sakını anlamında olmayıp, bilakis resmi otorite, bir görevli olduğunu hem bu belgeden hem de *Kaniš karumunun Tegaramma karumuna* yazdığı belgede geçen *wašbuni* terimine bakarak söyleyebiliriz. *wašbutim/ušbutimin* muhtemelen karumlardaki hakimler için kullanılıyordu. Zira mahkemelerin ne şekilde toplandığını gösteren bir belgede sunları okuyoruz⁴²; *onlar onların davalarını tetkik ettiler ve konu meclise çağrıldı, onlar bu yüzden meclis sekreterini çağirdılar ve sekreter meclis önüne çağrıldı. Sekreter hesap adamını bir tek büyük adam disında meclisi toplantıya çağırmasa ise, eger sekreter büyük adam olmaksızın meclisi toplantıya çağırırsa 10 šeqel gümüş ödemek zorundadır. Küçük adamlar arasında hiç biri hesap adamı olamaz ve o koloni kapisında kötü davranamaz. Eger o koloni kapisında kötü muamele ederse gümüş ve altınla ilgili bir hüküm müzakere edildi ..... onlar mecliste ayakta durdular ve onlar mecliste bir hüküm verdiler, meclisten onlar alıp götürülecek.* Baska bir Kültepe metninde yine *wašbutim* geçmektedir. Ancak metin iyi korunmamış olduğundan fazlaca bilgi edinme imkanımız yoktur⁴³.

7- Biritum

Asurca, *bearum* seçmek fiilinden yapılmış bir isimdir. *Biritum* seçilmiş, anlamına gelmektedir. Kültepe metinlerinde bir yerde bu terime rastlanılmaktadır. Aynı terim Chagar-Bazar tabletlerinde DUMU *biritum* şeklinde geçmektedir⁴⁴.

Wahšušana karumunun *Šalatiwara* yazdığı bir mektupta, *šaql-datim ve Šalatiwar'in biritumana* seslenmektedir⁴⁵. *Šalatiwar*'da Asurlu tüccarların kurduğu bir *wabartum* dairesinin olduğunu biliyoruz. Böylece *Wahšušana* karumunun muhatabinin bu defa *šaql datim* ile *biritum* denilen görevliden olustugu anlaşılmaktadır. *Wabartum* mahkemelerinin kararlarını içeren mahkeme zabıtlarından hiç birinde büyük/küçük adam hükmünü verdi "TUR.GAL *idinniatima*" ifadesi geçmemektedir. Bir mahkeme zabıtında, *Wašhania wabartumu* bizimle ilgili hüküm verdi ifadeleri geçerken, baska bir belgede, *karum Wašhania TUR.GAL idinunima*, Yani, *Wašhania karumu*

bizimle ilgili kararini verdi, ifadeleri yer almaktadır. Oysaki, *wabartum* kararlarıyla ilgili olarak belgelerimizde, *Šamuha wabartumu* kararini verdi⁴⁶, *Mama wabartumu* bu konuda hüküm verdi⁴⁷, *Zalpa wabartumu* hükmünü verdi⁴⁸, seklinde geçmekte ve *Ulama wabartumu* hükmünü verdi⁴⁹, *Amkuwa wabartumu*⁵⁰ *Wabartum Zimišhuna*⁵¹, *Tišmurna wabartumu*⁵², *Upe wabartumu*⁵³, *Šinahuttum wabartumu*⁵⁴, *Kuburnat wabartumu*⁵⁵ ve *Šalatiwar wabartumu*⁵⁶ mahkemesinin kararların içeren belgelerde TUR.GAL “küçük, büyük hükmünü verdi” ifadeleri yer almamaktadır. Buna rağmen *karum* mahkemelerinin kararlarında büyük/küçük sözüne rastlamaktayız. Örneğin *Kaniš karumu* küçük-büyük kararini verdi ifadesi pek çok metinde geçer⁵⁷. *Purušhattum karumunun* kararlarını içeren belgelerde yine küçük ve büyük adamların kararından bahsedilir⁵⁸. *Wahšušana karumu hamrum* odasında büyük küçük kararini verdi ifadelerinin yer aldığı bir mahkeme zabtı da yayınlanmıştır⁵⁹. *Tegaramma karumunda* yine büyük küçük adamların verdiği hükümlerden bahseden belgeler bulunmaktadır⁶⁰. *Turhumit karumu* küçük-büyük kararini verdi ifadelerinin yer aldığı bir mahkeme zabtından anlaşıldığına göre, bu şehirde bulunan *karumda* büyük ve küçük adamlardan oluşan bir meclisin varlığı ortaya çıkar. Yukarıdan beri saydığımız *karumlarda* büyük ve küçük adamların bulunduğu görülmesine rağmen *wabartum* teskilatında, büyük ve küçük adamlar meclisinin olmaması nedeniyle her halde bu şehirlerde *birutum* denilen seçilmiş kimselerin bu görevi yerine getirdikleri, daha doğrusu *wabartum* yerleşmelerindeki tüccarların başında onların seçtikleri bu kişilerin bulunduğu anlaşılabılır. *Wašhania'da wabartum* bulunurken büyük küçük adamlardan bahsedilmezken *karumla* birlikte bu ifadelerin geçmiş olması buna en güzel örnektir. *Karumlarda* uşbutim olarak geçen büyük adamların yerine *wabartumlarda biritum* adı verilen seçilmiş bir şahsin bulunduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, burada *šaql-datim* denilen Asur Devletinin bir yetkilisi vardı diyebiliriz. Böylece, Asur Devletini temsilen bir şahıs yanında bir de tüccarların temsilcisi bulunuyordu. Anadolu'daki Kolonilerin tümünde tüccarların aralarındaki davalar hakkında karar verilmekteydi. Ancak, koloni mahkemesi dışında koloni toplumunda başka yetkililerde bulunuyordu. Bunlar yukarıdan beri saydığımız, *Kaniš karumunda* Asur Şehir Meclisinin elçileri, diğer *karumlarda*, *Kaniš karumunun* elçileri ve *wabartumlarda* ise, *biritumlar* yetkiliydi diyebiliriz.

8- Nibum

Nibum, Asurca *naba*'um, “atamak, tayin etmek ad vermek” fiilinden yapılmış bir terimdir. *Kaniš karumuna nibum* unvanıyla yazılmış olan bazı

mektuplar bulunmaktadır. Bu görevlinin; *Kaniš karumu* için baskente bulunan bir resmi sözcü olması gerektir denilmiştir⁶¹.

Asur'dan *Kaniš karumuna* yazılan mektupta şöyle deniliyor: *Sehrin(Asur sehir meclisi) mektubuna göre, diğer kolonilere de yazınız, her bir koloni kralın mektubunu okusun ve ona göre para göndersin. Koloni temsilcileri bu müzakereyi yaşlılarla yaparlar*⁶².

Kültepe'de bulunan bir bulla üzerindeki yazıtta sunlar okunmaktadır⁶³: *ša A-šur/ ša nishatim / ša E alim*, “Tanrı Aššurun, *nishatum* ve Sehir meclisinin (mührü). Buradaki yazıtta sunlar okunuyor: *a-na Karim Kaniš KIŠIB ni-bi-im* “*Kaniš karumuna, nibumun mührü*”, ifadeleri geçmektedir. *Nibumun* fiil formu gramer olarak tekildir. Aktüel olarak bu organ birkaç kiseden oluşabilir. *Alum* teriminde olduğu gibi, bu organın *Kaniš karumunun* parasal işlerine baktığı söylenmektedir⁶⁴. Kt. a/k 95 metninde ise, *Daja* isimli tüccar, *nibumun* bazı antlaşmaları sonuçlandırmak için savastığını yazıyor.

Nibum tarafından kullanılan mührün yazı ve sahnesi önemlidir. Eski Babil stilinde bir mühür olup, yazıt Asurun resmi mührü olduğunu bize söyler. Bu yazı tarzı determinatifi ile yazılmış ve tanrı *Ašsur* olduğu iddia edilir. Ancak sehir mi? Tanrı mi? Olduğunu ayırmak mümkün değildir. Bunu ayırmak oldukça zor olup, bu kavramın sehir ve tanrı için birleştiği iddia edilmektedir⁶⁵.

9- Maden Ticaretinden Sorumlu Kisi (*rabi sikkatim*)

Belgelerimizde genellikle madenlerle ilgili konularda geçen bu terimi, bilim adamları farklı tercüme etmişlerdir. Garelli ve von Soden⁶⁶ “maden ticaretinin gözetiminden sorumlu memur” olarak yorumlamışlardır. Bilgiç, Orlin, Veenhof ve Larsen⁶⁷ ise, “yüksek memur veya komutan” olarak ele almışlardır.

Asur Devletinin Anadolu'da tüccarların oturdukları şehirlerde onları temsilen merkezden atadığı görevlilerle onların ticaretlerini daha iyi yapabilmeleri ve yerli beyler nezdinde hak ve hukuklarını korumalarını istemiştir.

Bir Kültepe metninde, önemli ticari yolların kavşagında bulunan ve muhtemelen bugünkü Aksaray ilinin batısında yer alacağı düşünülen *Ulama* şehrinin *rabi-sikkatiminden* bahsedilir. Anlaşıldığına göre, bir Asurlunun *Wahšušana* kralının sarayında alacağı vardır ve kendisi buraya gitmekten korkmaktadır. Bunun üzerine *Ulama* şehrinin *rabi-sikkatimi'nin* avukatı bu şehre giderek saraydan Asurlu şahsın alacağını tahsil etmiştir⁶⁸. Burada

Ulama ile *Wahšušana* şehirlerinin birbirlerine çok yakın iki şehir olduklarını ve *Wahšušan*ın da Tuz Gölünün kuzeyinde olduğu kabul edilmektedir.

Rabi-sikkatimle Asurlu tüccarlar arasındaki bir alacak konusıyla ilgili bir metinde⁶⁹ şöyle denilmektedir: *sarayı bir yangın tahrip etti, krallığın kalbini yakaladı. Bu durumda rabi sikkatimden gümüsü istemeyeceğim. Adam parasını memleket için sarf etti. Oraya gideceğim. Memleket iyi olduğunda 5 adet krallık elbisesini oraya götüreceğim ve karumun elçileriyle beraber saraya gitsinler ve adamı ona götüreyim. 5 elbiseden utanacak ve paramı alacağım.* Belgede geçen *rabi-sikkatimin* Anadolu sarayında görev yapan bir kişi olduğu açıkça belli olmaktadır.

Asur Devletinin resmi temsilcisi sıfatıyla Anadolu'daki şehir beylerine sadakatlerini bildirip onlarla antlaşma yaptıktan sonra Asurlu tüccarların bu şehirlerde ticaret yapmalarının mümkün olduğunu gösteren bir belgeden, *rabi-sikkatimin* görevi daha iyi anlaşılmaktadır. Bir Asurlu tüccarın diğer meslektasına yazdığı mektupta⁷⁰, *rabi-sikkatim Puruštattum, Ušunala ve Wahšušana krallarına yemin edinceye kadar buraya gelmesin*" denilmektedir. Belgede altın ve *ašium* taşı gibi madenlerden bahsedilmektedir. Bu madenlerin ticaretinin yapılabilmesi için gerekli izin kraldan alındığı da buradan anlaşılır.

Anadolu'da bulunan ve çok değerli bir maden olduğu anlaşılan *amutum* madenin ticaretini yapan Asurlu tüccarlardan Asur Devletinin 1/10 kadarını vergi olarak aldığı bilinmektedir. Yine *amutum* madeniyle ilgili bir belgede⁷¹. *Wahšušana* şehrinde oturan bir tüccarın elindeki madenin *rabi-sikkatime* teslim edildiği ve bedelinin gümüş olarak ödendiği belirtilmektedir. Böylece, *Wahšušana* şehrinde bulunan Asur Devletinin temsilcisi bir *rabi-sikkatimin* varlığı ortaya çıkmıştır. Asur Şehir Meclisinin verdiği bir hükme ait belgeden bunları öğrenmekteyiz. Asurlu tüccarların *amutum* madeniyle ilgili davalarının Asur Şehir Meclisinde halledilerek bir belge düzenlenip Anadolu'ya gönderildiği de anlaşılmaktadır.

Suea'nin Puzur-Aššur isimli tüccara yazdığı *amutum ve ašium* madenleriyle ilgili belgeden, *Puruštattum* şehri havalisinde, belki de *Puruštattum ile Ulama* arasında olacağı belirtilen *Uša* şehrinde bir *rabi-sikkatimin* bulunduğunu öğrenmekteyiz⁷². Yine aynı belgede *Huturut* şehrinin *rabi sikkatiminden* bahsediliyor ki, burası da *Puruštattum* şehrinin hinterlandi olarak gösterilmektedir. Dolayısıyla bölgedeki şehirlerin tamamında *rabi-sikkatim* denilen görevlinin bulunduğu ortaya çıkmaktadır.

Masraf listesi adını verdığımız bir belgede, kervanın seyir halinde iken ve kervanda bulunan görevlilere yapılan ödemelerden bahsedilir⁷³. Bu bağlamda önce, kervanının korunması için *rabi-massartim* denilen

korumaların sefine 15 *šeql* gümüş ödenmekte sonra, 2 ¼ *šeql* onun askerlerinin sefine ödenmekte, 1/3 *šeql* gümüş koruma için köprüde ödenmektedir. Bundan sonra ulaga (*muqarribini*) 4 1/4 *šeql* kalayı ödendiği yazılmakta ve kurban ekmeği ya da bira kabi anlamına gelen *kirrum* için ödenen 1/3 *šeql* 7 ½ ŞE gümüşten bahsedilir. Belgenin sonunda ise; *rabi-sikkatimin* kervan refakatçisine 4 ½ *šeql* gümüş verilmektedir. Belgede geçen klavuzun *rabi-sikkatime* bağlı olduğu vurgulanmaktadır. Belgede geçen *rabi-massartimin* kervanların korunmasından sorumlu kişi olacağını görmekteyiz. *Rabi-sabimin* ona bağlı olduğunu ve tüm görevlilerin *rabi-sikkatimin* emrinde olduklarını söyleyebiliriz. Böylece kervanlarda kervani korumakla görevli askerler, kervan sürücüleri, kervan rehberleri ve habercilerin bulunduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, *rabi-sabim* denilen kişinin *rabi-sikkatime* bağlı olduğunu gösteren diğer belgelerde⁷⁴, bulunduğu kervanların güvenliği, ulaşımı gibi konuların tamamen *rabi-sikkatimin* sorumluluğunda olduğunu söyleyebiliriz.

Rabi-sikkatimlerin Anadolu'da bulunan krallık saraylarında oturdukları, Asurlu tüccarların sattıkları maden ve kumaşların paralarını onlara ödemekle görevli oldukları gibi, sarayın ihtiyacı olan değerli madenleri sağlamakla görevli oldukları anlaşılabılır. Bu bağlamda kervanların korunması şehirden şehire ulaşımını sağlamakta onların görevi olmuş olabilir. *Rabi-sikkatim* denilen görevlilerden bahsedilen şehirlerin tamamı altın, gümüş, amutum ve aşıum gibi değerli madenlerin istihsal edildiği yerlerdir. *Wahşuşana*, *Puruşhattum*, *Ulama*, *Uşa* ve *Huturut* gibi şehirlerde bulunan bu görevlilerin bölgede bulunan madenlerin alımı, satımı, Anadolu'daki krallık sarayları yanında Asur Devletinin ihtiyacı olan değerli madenleri Asur'a tasimakla görevlendirilmiş olmalıdırlar.

Koloni Çağı'nda Anadolu'da bulunan krallar, ihtiyaçları olan kalay madeninin getirilmesi isini Asurlu tüccarlara vermişlerdi. Benzer şekilde diğer madenlerin istihsalını bu Asurlulara vermiş olabilirler mi? *Akadli Sargon'un* Anadolu'ya yaptığı sefer ve bu seferde elde ettiği bir takım imtiyazlar olmuş mudur. Sonra Asurlu tüccarların bunu devam ettirmek suretiyle, *Kargamis* Kralı *Aplahanda'nin* *Mari* Kralı *Yasmah-Adad'a* *Ziranim* şehrindeki bakır madenlerini çıkartıp götürebileceğini söylemesi gibi⁷⁵ Anadolu'da bir takım madenlerin Asur Devleti için bir imtiyaz olarak verilmesi söz konusu olmuş mudur? Bütün bunları aydınlatacak yeni belgeler beklemekteyiz.

10- Asur Sehrinin Avukatı (*rabisu ša alim.ki*)

Urukagina reformunda geçen MAŞ.KIM çavus olarak, aynı belgenin bir başka yerinde ise, görevli olarak tercüme edilmistir. Ancak burada rahiplerin vergisini saraya tasiyan kimse olarak anılmaktadır⁷⁶. III. Ur Devrinden bilinen ve *ditilla* tipi adı verilen belgelerde geçen MAŞKIM memurlarını biliyoruz. Bu belgelere yasal kararlar kaydedilmiş olup, avukatlar veya komiserler ya da icra memurları olarak adlandırılan kişiler davayı araştırma maksadıyla sorumluluğu ülkenin çeşitli yerlerindeki farklı şehirlerde bulunan idareciler tarafından atanan memurlardır. En azından iki yerde bu memur bir davacının baş vurusu ile atanmaktaydı. III. Ur belgelerinde de MAŞ.KIM ile ilgili referanslar çok açık değildir. Ödemeler hediye olarak adlandırılmış ve bu düzenli ücretlerin karakteri olması gerekmektedir. Eski Babil tabletlerinde de bu memurlarla ilgili benzer referanslar bulunmaktadır. Bunlar *rabisum ve rabis daiani* “hakimler komiseri” olarak adlandırılıyor. Fakat bunların rolünün ne olduğu belirsizdir⁷⁷. Kültepe metinlerinde geçen MAŞ.KIM sıfatını haiz bazı şahısların aynı maksatla vergiyi tasdikları anlaşılmaktadır.

Anadolu’da ticaretle uğraşan Asurlular, aralarındaki uyumsuzlukları kendi kurmuş oldukları ticari kurumlarında (*karum* ya da *wabartum*) hallediyorlardı. Bu davalar eğer söz konusu şehirde halledilemezse, bu defa *Kaniş karumuna* gönderiliyor ve orada çözüme kavuşturuluyordu. Sayet *Kaniş karumunda* da çözülemeyen ise, *Asur*’a gönderiliyor ve *Asur*’da şehir meclisi kararını veriyor ve bu karar bir belgeye kaydedilip mühürlenerek avukat aracılığıyla Anadolu’ya gönderiliyordu⁷⁸. Buna örnek bir belgede⁷⁹ babasının kan parasını almak için Asur şehir meclisine baş vuran kişinin mahkemenin kararı gereği bir avukat tutarak *Kaniş*’e gönderdiği anlaşılmaktadır.

Kültepe metinleri arasında yer alan mahkeme zabıtlarında Asur sehrinin avukatının Anadolu’da bazı kişileri sahit tutarak davaları sonuçlandığı da görülmektedir. Her halde Asur’da oturan ve Anadolu’daki tüccardan alacaklı olan şahısların Asur şehir meclisine baş vurarak orada karar aldirip ve bir belge düzenlenmek suretiyle bir avukatı Anadolu’ya gönderdikleri ve Anadolu’daki koloni mahkemelerinde davalarının sonuçlandırıldığı görülmektedir. Buna örnek belgelerden birinde⁸⁰, Asur sehrinin *rabisumu*, *Aninimin* oğlu *Ennam-Aššur* için sahitler tutarak mahkemeye baş vurmış ve *Purušhattum karumunda* dava sonuçlandırılmıştır. Benzer bir belgede⁸¹ yine, Asur sehrinin avukatı olan *Laqipum Pušukenin* çocukları için sahitler tutmuş ve onları dava etmiştir. Mahkeme zabıtları diye adlandırdığımız bazı belgelerde, yine Asur sehrinin avukatının bazı tüccarları dava ederek davaların sonuçlandığı görülmektedir⁸². Asur Şehir Devletine bağlı olan *Kaniş karumunun* kararı gereği *rabisumun* bazı şahısları mahkemeye verdiği

görülmektedir. Buna göre *Kaniš karumunda* belge düzenleyip avukat aracılığıyla davaları sonuçlandığı görülür⁸³.

Belgelerimizde *rabisum* unvanıyla geçen bu şahısların bazı kimselerin özel avukatı olduklarını görmekteyiz. Bunlar daha önce, Larsen tarafından *Old Assyrian City-State and its Colonies*, (Copenhagen 1976) isimli eserinde toplanmıştır. Yeni olarak bazı şehirlerde görevli olan avukatların varlığını öğrenmekteyiz. Bunlardan, *Şirun* şehrinin, *Ulama* şehrinin ve bugünkü Suruç ilçesi olduğu bilinen klasik *Badna* şehrinin *rabisumlarından* söz edilmektedir. Ayrıca, Asurlu şahıslar, *Aşşur-malik* ve *Lulu*'nun birer avukatı olduğunu görmekteyiz. Asurlu tüccarlar *Asur-Kaniš* arası güzergahta yaptıkları ödemeleri kalay olarak yapıyorlardı. Masraf listesi diye adlandırdığımız belgelerde *rabisumlara* kalay ödendiğini görmekteyiz. Bu bağlamda, *Şirun şehrinin rabisumuna* 15 *şeql* kalay ödendiği anlaşılmaktadır⁸⁴. Benzer şekilde bir başka belgede, *Badna'nin rabisummuna* 2 *şeql* kalay ödenmiştir⁸⁵. *Badna* şehrinde Asurlu tüccarların bir *wabartumu* bulunuyordu. *Şirun* şehrinde ise, bir koloninin bulunduğu dair kayıt yoktur. Asur Devleti belki de daha az tüccarın bulunduğu merkezlere birer vekil tayin ederek orada bulunan tüccarların hak ve hukuklarını korumak istemistir diyebiliriz. Buna rağmen, *Wahşušana*, *Puruşhattum* ve *Ulama* gibi çok sayıda tüccarın yerleştiği ve *karum* teşkilatının bulunduğu yerlerde *rabi-sikkatimin* bulunduğu ve onun emrinde yine pek çok görevlinin çalıştığını görüyoruz. *Ulama*'da bulunan *rabi-sikkatime* bağlı *rabisumun* olduğu anlaşılmaktadır. Bir Asurlunun *Wahşušana* sarayında alacağı vardır ve kendisi buraya gitmekten korkmaktadır. Bunun üzerine *Ulama* şehrinin *rabi-sikkatimi'nin* avukatı bu şehre giderek saraydan Asurlu şahsın alacağını tahsil etmiştir⁸⁶. MAŞ.KİM unvanıyla belgelerimizde geçen görevlinin Eski Asur Devrinde avukat anlamına geldiğini bunların daha çok devletlerin alacaklarını tahsil eden memurlar olduğu görülmektedir.

Bir masraf listesinden⁸⁷ kervanın geçtiği yerlerde *rabisumlara* da ödeme yapıldığı anlaşılmaktadır. *Kaniš-Puruşhattum* arasında, kervanların konakladığı yerlerde yapılan masraflar sıralanmakta ve kervanın korunması için, *wabartum* dairesine ve ya handa geceleme masrafı olarak yapılan ödemelerden söz edilmekte ve sonra, *rabisuma* da para ödendiği anlaşılmaktadır. *Waşhania'dan Nenaşša'ya* kadar *rabisum* için 10 mana bakır, *Nenaşša'dan Ulama'ya* kadar 2 mana bakır, *Ulama'dan Puruşhattuma* kadar 10 mana bakır ödenmiştir. *Kaniš Waşhania* şehirleri arasında koruma için para ödendiği belirtilmekle birlikte diğer şehirler arasında *massartim* ifadesi geçmez. Bunun yerine *rabisum* geçmektedir. *Rabi-sikkatim* bahsinde geçen *rabi-massartimin* de kervanların korunmasından sorumlu olduğunu

görmüştük. Bu belgede geçen *rabisumların rabi-sikkatime* bağlı olarak kervanların korunmasından sorumlu olan sahipler olmaları gerektir. Dolayısıyla, *rabisum ša alim.ki* ifadesindeki sehrin avukatından farklı değerlendirilmelidir.

10- Sonuç

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Asurlu tüccarlar Anadolu'da kurmuş oldukları kolonilerde, Asur Devletindeki yönetimin bir benzerini Anadolu'daki koloni toplumunda kurmak istemişlerdir. Nasıl ki, Asur'da kralın yanında bir meclis bulunuyordu ve mecliste büyük ve küçük olmak üzere iki meclis var ise, Anadolu'da kurulan *karum*larda da benzer şekilde büyük ve küçük meclis bulunuyordu. *Wabartum* adı verilen daha küçük merkezlerde ise, büyük ve küçük adamlar diye anılan iki meclis olmadıktan oralarda, *biritum* denilen tüccarların seçtiği bir kişi görev alıyordu diyebiliriz. *šaqil-datim* unvanlı kişilerin ise, hem *karum* hem de *wabartum*larda bulunduğu anlaşılmaktadır. *aliku ša harran alim.ki* unvanıyla görev yapan Asur sehrinin temsilcilerinin ise, muhtemelen büyük küçük meclisin bulunmadığı *karum*larla *wabartum*larda görev aldıkları anlaşılabılır. Bunlar, Asur Sehir Meclisini temsil ediyorlardı diyebiliriz. Anadolu'da bulunan koloniler bu şekilde Asur'daki yönetimin bir benzerini kurmak istemişlerdir, *Kaniš karumu*, *Purušhattum*, *Wahšušana*, *Turhumit* gibi *karum*larda bu meclisler tesekkül etmiştir. Asur'da olduğu gibi, *Kaniš* ve *Wahšušana karumlarında* kutsal *hamrum* odasında mahkeme yapıldığını belgelerden öğrenmekteyiz. Ancak, *wabartum*larda ve bu meclislerin bulunmadığı diğer *karum*larda ise, Asur sehrinden gelen temsilcilerin görev aldıkları söylenebilir. Tarih boyunca bütün koloniler, anavatandaki yönetim sisteminin benzerini kurmak istemişlerdir. Venedik kolonilerinde ana kentteki gibi büyük konsil küçük konsil bulunuyordu. Amerika kıtasında kurulan 13 adet İngiliz kolonisinde ise, İngiltere'deki gibi bir yönetim kurmak istemişlerdir.

Asur Devleti, Anadolu'daki krallık saraylarında görevlendirdiği *rabi-sikkatim* adı verilen memurlarıyla, hem devletin ihtiyacı olan altın, gümüş, *amutum* ve *ašium* gibi değerli madenlerin Asur'a taşınmasını, hem de kervanların güvenliğini sağlamış olduğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ahw** W. von Soden, **Akkadisches Handwörterbuch**, Wiesbaden 1965.
- AKT I** E. Bilgiç-H. Sever-C. Günbatti-S. Bayram, **Ankara Kültepe Tabletleri I**, Ankara 1990.
- AKT II** E. Bilgiç-S. Bayram, **Ankara Kültepe Tabletleri II**, Ankara 1995.
- AKT III** E. Bilgiç-C. Günbatti, **Ankaraner Kültepetafeln**, (FAOS B-3) Stuttgart 1995.
- ARM** **Archives Royales de Mari**
- ATHE** B. Kienast, **Die Altassyrischen Texte des Orientalischen Seminars der Universität Heidelberg und der Sammlung Erlenmeyer-Basel**, Berlin 1960.
- BIN IV** A.T. Clay, **Letters and Transactions from Cappadocia, Babylonian Inscriptions in the Collection of J.B. Nies IV**, New Haven 1927.
- BIN VI** F.J. Stephens, **Old Assyrian Letters and Business Documents, Babylonian Inscriptions in the Collection of J.B. Nies VI**, New Haven 1944.
- CAD** **The Assyrian Dictionary of The University of Chicago.**
- CCT** **Cuneiform Texts from Cappadocian Tablets in the British Museum.**
- KTP** F.J. Stephens, **The Cappadocian Tablets in the University of Pennsylvania Museum.**
- KTS I** J. Lewy, **Keilschrifttexte in den Antiken-Museen zu Istanbul**, Istanbul 1926.
- KTS II** V. Donbaz, **Keilschrifttexte in den Antiken-Museen zu Istanbul**, Stuttgart 1989.
- KUG** K. Hecker, **Die Keilschrifttexte der Universitätsbibliothek Giessen unter Benetzung nachgelassener Vorarbeiten von J. Lewy**, Giessen 1966.
- OIP XXVI** I.J. Gelb, **Inscriptions from Alishar and Vicinity, Oriental Institute Publications 27**, Chicago 1935.
- POAT** W.C. Gwaltney, Jr. **The Pennsylvania Old Assyrian Text, HUCA, Supplement 3**. Cincinnati 1983.
- PRAG I** **Prag Müzesindeki Yayınlanmamış Kültepe Tabletleri.**
- RA 81** **Revue d'Assyriologie et d'Archeologie Orientale, Nouvelles Tablettes Cappadociennes du Louvre, RA 81**, 1987.

- TC I** G. Conteneau, **Tablettes Cappadociennes, Musee de Louvre, Paris 1920.**
- TC II** Fr. Thureau-Dangin, **Tablettes Cappadociennes, deuxieme serie Musee de Louvre, Paris 1928.**
- TC III** J. Lewy, **Tablettes Cappadociennes troisieme serie Musee de Louvre, Paris 1935.**
- TMH 1** J. Lewy, **Die Keilschrifttexte aus Kleinasien, Texte und Materialien der Frau, Leipzig 1932.**
- VS 26** K. Veenhof-E.K. Brandt, **Vorderasiatische Schriftdenkmaler der Staatlichen Museen zu Berlin, Heft XXVI, Altassyrische Tontafeln aus Kültepe Texte und Siegelabrollungen, 1992.**

DIPNOTLAR

- ¹ K. Balkan, **Mama Krali Anum-Hirbi'nin Kanis Krali Warsama'ya Gönderdigi Mektup.** Ankara 1957.
- ² F. Kinal, **Eski Mezopotamya Tarihi,** Ankara 1983, s. 123.
- ³ M.T. Larsen, **Old Assyrian City-State and its Colonies,** Copenhagen 1976, s. 170-171.
- ⁴ **BIN 6:** 120.
- ⁵ **KTP:** 14
- ⁶ **VS 26:** 195: 1 a-na s²i2-ip-ri s²a a-lim.ki u3 ka3-ri-im Ka3-ni-is² qi2-bi-ma um-ma wa-bar-tum s²a S²a-mu-ha-ma a-na-kam5 a-s²u-mi3 s²a-ap2-ti-im s²a E2.GAL.lum2 is,-bu-tu3-[ni]
- ⁷ Chantre 11:
- ⁸ **CCT IV:** 7 c:
- ⁹ C. Günbatti, "More Examples of Correspondances Between karum's", **Archivum Anaticum**, S. 1, s. 107-115, Ankara 1995. Kt. 83/k 117.
- ¹⁰ S. Çeçen, Kaniş Karumu'nun Diğer Karum ve Wabartumlara KÜ.AN (amutum) ile İlgili Önemli Talimatları **Belleten**, C. LXI, (1997), S. 231, s. 219-232.
- ¹¹ **KTS 1 7 B.** [a]-na I-na-a qi2-bi-[ma]um-ma Puzur4-A-s²ur3-ma s²i2-ip-[ru s²a]ka3-ri-im Ka3-ni-is² i-na Hu-ra-ma is,-bu-tu3-ni-ma 5 um-ma s²u-nu-ma ba-a-am a-na s,e2-er s²i2-ip-ri-im s²a ka3-ri-im Ka3-ni-is² a-na Ti2-mi3-il5-[ki-a lu la2-lik]
- ¹² Kt. n/k 1374: 1 um-ma Ú-s,ur-ší-Ištar-ma a-na I-ku-pí-a ú Sú-en6-SIPA qí-bi4-ma 5 a-na-kam IGI I-ku-pí-a-ma a-na ru-ba-im uš-kà-in-ma a-ma-tí-šu ú ur-dí-šu ša A-am-ku-wa-a is,-bu-tù-ma iš-a-al Hi-da-áš-ba 10 ší-ip-ru-um ša A-am-ku-wa-a ú ša ru-ba-im itù-ra-ma u.K. um-ma A-am-ku-wa-i-ú-ma Rs. be-el TÚG.HI.A li-li-kam-ma i-Lá-ki-mì-ša 15 li-it-ma-ma ší-im TÚG.HI.Øtí-šu lu-ma-li um-ma né-nu-ma ma-nu-um tam2-lu-um ša Lá-ki-mì-ša it-mu-ú 20 ru-ba-am a-na GIR2 ša A-šur i-té-tí-qá ta-ta-ma-ma ù ší-im TÚG.HI.Øtí-kà ta-lá-qé i-nu-mì-im ša t,up-pá-am ú-lá-pì-ta-ku-ni o.K. 25 ša-kà-na-kam a-na A-am-ku-wa-a iš-ta-par l.S. um-ma šu-ut-ma ra-dí-kà li-li-kam-ma tam2-kà-ra-am lu-ta-mì-ma} Kt. n/k 1374: İkupia isimli şahsin huzurunda kral için tespit yapılarak Amkuwa sehrinin köle ve cariyeleeri tutulmuştur. Ankuwa'nin ve kralin

elçisi Hidaşba buraya geri döndü ve Amkuvali söyle dedi, kumasların sahibi buraya gelsin ve Lakimišša'da yemin etsin ki onun kumaslarının bedelini ödeyeyim. Biz söyle diyoruz. Kim Lakimišša'nin istirak payı için yemin etti ve kim krali Asur'un kilici için çigniyor. Sen yemin edeceksin ve kumasların bedelini alacaksın.

13 Kt. k/k 5: 1 1/3 GIN2 a-na sⁱ2-ip-ri ina Ku-s^a-ra as²-qul 1/3 GIN2 i-na Ti2-me-el-ki-a a-na sⁱ2-ip-ri as²-qul5 1/4 GIN2 a-na I3.GIS^a i-na Ha-hi-im1/4 GIN2 a-na ak-lü-na Ha-hi-im 10 2 1/2 GIN2 a-na sa2-hi-ir-ti2 3 GIN2 i-na Ti2-me-el-ki-a x x x

14 Kt. k-k 126.} 1 [1+]4 GIN2 x x [x (x)][1+]1 GIN2 a-na mu-ka3-ri-bi4-im 1 GIN2 a-na 5 sⁱ2-ip-ri-im s^a-la2-ah-s^u-wa-*i=im 1/2 GIN2 15 S^AE {u.K.} a-na ki-ri-im

15 CCT 1: 29

16 PRAG I: 599

17 VS 26, 38

18 C. Günbatti, "More Examples of Correspondances Between karum's", **Archivum Anaticum**, S. 1, s. 107-115, Ankara 1995.

19 K.R.Veenhof, **a.g.e.**, s. 274-279.

20 Kt. 92/k 200; 92/k 203; 92/k 207; 92/k 221.

21 S. Çeçen, Kaniš Karumu'nun Diğer Karum ve Wabartumlara KÜ.AN (amutum) ile İlgili Önemli Talimatları, **Bulleten**, C. LXI, (1997), S. 231, s. 219-232 Kt. 90/k 355., Kt. 92/k 203.

22 S. Çeçen, **a.g.m.**, Kt. 92/k 207.

23 S. Çeçen, **a.g.m.**, Kt. 90/k 355.

24 K.R. Veenhof, **a.g.e.**, s. 274; TC 1 4.

25 Kt. n/k 27 B; a-na a-wa-tim a-ni-a-tim ša-qil-da-tim ka-ru-um Wa-aš-ha-ni-a TUR.GAL i-di-nu-ni-ma bab-ilim IGI GIR ša A-šür ši-bu-ti-ni ni-di-in.

26 Kt. n/k 4; Kt. n/k 5; *ša-qi-il-da-tim a-li-ku ša harran alim.ki ù wa-ba-ar-tum ša Ma-ma di-nam i-di-nu-ma.*

27 PRAG I 478.

28 TMH 1. 1a.

29 Michel-Garelli, **Tablettes Paleo-Assyriennes de Kültepe** Vol. I,(Kt.90/k) Istanbul 1997., Kt. 90/k 114; Kt. 90/k 164; A.F. Karaduman **1956'da bulunan çeşitli Kültepe Vesikalarından Anadolu'nun Tarihi İçtimai ve İktisadi Meseleleri Hakkında Çıkan Neticeler** (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara 1994;No: 44; CCT 3, 5-6.

30 Kt. n/k 4; n/k 5;

31 OIP 27, 18.

32 OIP 27, 17.

33 P. Garelli-D.H. Fredericq, "Une Tablette de la Couche Ib de Kaniš", **Festschrift Reiro**, s. 107-123, (New Haven 1987).

34 K. Balkan, **Kaniš Karumu'nun Kronoloji Problemleri Hakkında Bazı Müahedeler**, Ankara 1955, s. 29, b/k 21: *a-na a-wa-tim a-ni-a-tim a-li-ahi ù wa-ba-ar-tum ša Ša-mu-ha i-di-ni-a-ti-ma*

35 PRAG I 478: 1 DUB.SAR / *ša-qí-il5 da-tim a-li-ku / ša ha-ra-an a-lim.ki ú uš-bu-tim / ša Tü-uh3-pi-a Ša-ma-a DUMU Bur-Ištar / a-na5 Lá-qé-ep DUMU A-šur-ma-lik a-na ša qá-ta-tim i-dí-in um-ma DUB.SAR-ma / a-wi-lúm ap-qí-da-ku-um / i-nu-mi I-dí-a-bu-um / ha-ra-šu / a-na10 Kà-ni-iš / i-lu-ku-ni /Ša-ma-a a-na ša-qí-il5 da-tim a-li-ki / ú uš-bu-tim tù-ta-a-ar-ma / a-ma-la {K.} me-he-er t,up-pi-im ša a-lim.ki {Rs.}15 ša kà-ru-um / Kà-ni-iš3 iš-pu-ra-ni a-na Kà-ni-iš3 i-lá-ak / šu-ma / I-dí-a-bu-um a-na Kà-ni-iš3 / i-*

- ta-lá-ak-ma Ša-ma-a / lá tù-ta-e-er 20 53 1/2 ma-na KÙ.BABBAR a-ra-šu ša a-lu-um / A-šur3 / i-dí-nu-šu-ni a-na A-šur3 ta-ša-qal um-ma Lá-qé-pu-um-ma / šu-ma lá ú-ta-e-er-šu-ma / I-dí-a-bu-um 25 ha-ra-šu / i-ta-lá-ak a-ša-qal IGI I-bi4-Sú DUMU A-šur3-na-da IGI Pé-ru-wa DUMU E-na-Sú-in IGI En-na-nim DUMU E-na-A-šur3 {K.} DUMU Puzur2-A-na.*
- 36 CCT 3, 33 A.
37 CCT 2, 31 A.
38 M.T. Larsen, **a.g.e.**, s. 323; CCT 5, 17 A.
39 BIN 6, 201.
40 M.T. Larsen, **a.g.e.**, s. 324-325.
41 S. Çeçen, “Kaniš Karumu’nun Diğer Karum ve Wabartumlara KÙ.AN (amutum) ile İlgili Önemli Talimatları” **Bulleten**, C. LXI, (1997), S. 231, s. 219-232. Kt. 92/k 207.
42 KTP 19.
43 VS 26, 38.
44 C.J. Gadd,, “Tablets from Chagar-bazar and Tall-Brak” **Iraq** 7, 1940, s. 22-66.
45 TMH I, 1a {Vs.} *1 um-ma kà-ru-um Wa-ah-šu-ša-na-ma a-na ša-qí-il5 da-[tim] ù bi-ru-tim 5 ša Ša-lá-tù-a[r] qí-bi-ma a-na-kam 15 ma-na URUDU {u.K.} ma-sí-am {Rs.} ša URUDU.i-šu 10 ù 1 GÍN KÙ.BABBAR ša pì-ri-kà-ni-šu A-š[ür-...] i-dí-ni-a-tí a-ma-kam šu-ma DIRI mî-ma uš-té-ba-al 15 ša-dí-a-šu-ma ku-un-kà-ma šé-bi4-lá-nim*
- 46 Michel-Garelli, **a.g.e.**, s. 244.
47 Kt. c/k 841.
48 TMH 1, 21A
49 CCT 5, 18A; Kt. n/k 1802; Kt. m/k 137.
50 Kt. k/k 101.
51 AKT II, a/k 1412; a/k 1007; Kt. k/k 108.
52 AKT II, a/k 1429.
53 AKT III : 55,ve 56 nolu metinler.
54 Kt. k/k 63.
55 AKT II, a/k 65, a/k 403.
56 S. Çeçen “Idinum Kelimesinin Anlami Hakkında Yeni bir Teklif”, **Archivum Anatolicum**, S. 2; Ankara 1996, s. 19-38; 88/k 637. Kt. k/k 122; A.F. Karaduman, **a.g.e.**, No: 4.
57 Kt. m/k 1;m/k 2; m/k 28; m/k 31; m/k 66; m/k145.
58 KUG 13; KUG 14.
59 A.F. Karaduman, **a.g.e.**, No:9.
60 Kt. k/k 57.
61 M. T. Larsen, **a.g.e.**, s. 128.
62 TC 1:1; *a-na ka-ri-im Ka-ni-iš qí-bi-ma um-ma ni-bi-um-ma*
63 K.R. Veenhof, **Aspects of Old Assyrian Trade and its Terminology**, Leiden 1972, s. 274-279.
64 K.R. Veenhof, “On the Identification and Implication of Some Bullae from Acemhöyük and Kültepe”, **Festschrift, N. Özgüç**, (Ankara 1993), s. 645-657.
65 KR. Veenhof, **a.g.y.**, s. 645-657.
66 P. Garelli, **Les Assyriens en Cappadoce**, 1966, s. 217; von Soden Ahw, s.1042 a.

- 67 E. Bilgiç, "Anadolu'nun İlk Tarihi Çağı'nın Ana Hatlarıyla Rekonstrüksiyonu",
AÜDTCFD, C. VI, (1948), s.489-516; L.L. Orlin, **Assyrian Colonies in Cappadoce**,
Paris 1970, s. 78; K.R. Veenhof, **a.g.e.**, s. 330; M.T. Larsen, **a.g.e.**, s. 155.
- 68 **TC 3**, 271.
- 69 **BIN 6**: 23
- 70 H. Sever "Kültepe Metinlerine Göre Birtum Kelimesinin Yeni Anlamı", **X. Türk Tarih
Kongresi Bildirileri**, (1990), s.467-479.
- 71 H. Sever, "Amutum Madeninin Ticaretinin Yapılması Hususunda Asur Sehir Meclisince
Verilmiş bir Ruhsatname", **Archivum Anatolicum**, S. 3, s. 291-299, Ankara 1997.
- 72 **BIN 4**, 45; *a-na-kam GAL sí-ki-tim Û-ša-i-um ù GAL sí-ki-tim Hu-du-ru-tí-im 10 ig-
da-na-ri-ú-ni um-ma šu-nu-ma šu-ma a-šít-um / a-a-kam-ma*
- 73 Kt. m/k 127.
- 74 Kt. v/k 65.
- 75 F. Kinal, **a.g.e.**, s. 167; **ARM V.6**.
- 76 M. Tosun-K.Yalvaç, **Sumer Babil Assur Kanunlari ve Ammi-šaduka Fermani**,
Ankara 1975.s. 19-29
- 77 M.T. Larsen, **a.g.e.**, s. 184.
- 78 M.T. Larsen, **a.g.e.**, s. 186; **VS 26**, 112'de *Aššur-imitti'nin* avukatı olan *Šu-Anum*
Buzazu'yu dava ederek, söyle demektedir: *Sehir meclisinin belgesini Aššur-imitti senin*
için kaydetti. Ben aldım ve ben avukat olarak sehrin belgesine kaydettirdim. Bu belgeye
göre Asur'da senin belgeni kaydedelim; Buzazu rabisum Šu-Anum'a söyle cevap verdi;
sehrin ve avukatın belgesini ben ve Aššur-imitti avukatlık için hakim mahkemesinin zarflı
tabletini alıkoy, davanın sahibi Aššur-imitti stelin 3. maddesinde yazıp zikrediyor, VS 26
59'da ise, "Šallim-Ahum, Hina, Aššur-imitti, Tariš-matum ve Belanum Pušu-ken'e söyle
diyor, senin haberine göre sehrin belgesini aldık rabisum sana tasimaktadır. Dikkat et,
hem para, hem köle, hem de cariyeyi Šu-Nunu bıraktı. ....1/3 mana gümüs 1 mana
kalayı rabisuma verdik"
- 79 S. Çeçen, "Yeni Delillere Göre Kültepe'de Kan Parası", **XXXIV. Uluslararası
Assiriyoloji Kongresi**, 6-10 Temmuz 1987 İstanbul, Bildiriler Ankara 1998, s. 291-296.
- 80 **CCT I**, 49 B; **RA 81**, 84.
- 81 **ATHE 23**.
- 82 Kt. c/k 278.
- 83 Kt. c/k 262; c/k 443.
- 84 **VS 26**, 148.
- 85 **BIN 6**, 265.
- 86 **TC 3**, 271.
- 87 **TC 3** 165.